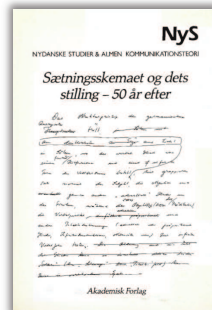

NyS

Titel:	Paul Diderichsen og Louis Hjeltslev
Forfatter:	Frans Gregersen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 16+17. <i>Sætningskemaet og dets stilling – 50 år efter</i> , 1986, s. 186-209
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Paul Diderichsen og Louis Hjelmslev

Frans Gregersen

All I Want is the truth
Gimme some truth
John Lennon

Langt inde i Anders Bjerrums nekrolog over Paul Diderichsen (PD) i Universitetets Festskrift findes den indtil videre mest udførlige og gennemtænkte vurdering af forholdet mellem PD og Louis Hjelmslev (LH):

»I henved ti år, fra midten af fyrrerne til midten af halvtredserne, arbejdede Diderichsen intenst på at tilegne sig principperne for Hjelmslevs og Uldalls »glossematiske« sproganalyse, bl.a. ved sin aktive deltagelse i Lingvistkredsens glossematiske udvalg. I Hjelmslevsfestskriftet *Recherches Structurales* 1949 skrev han en fortænkt afhandling *Morpheme Categories in Modern Danish*, hvis resultater han selv betragtede som foreløbige. I Selskab for nord. Filologi. Aarsberetn. 1951-52 er resumeret hans mere værdifulde Bidrag til en analyse af det danske skriftsprogs struktur. Ved møderne i Nordisk Sommeruniversitet i 1950'erne optrådte han ligefrem som talsmand for Hjelmslevs sprogteori, fx i Semantiske problemer i lingvistik og semantik 1953. (sic!) Og det samme var tilfældet på den 8. internationale lingvistkongres i Oslo i 1957 med hans bidske angreb på den amerikanske lingvistik, *The Importance of Distribution versus Other Criteria in Linguistic Analysis*. En årrække havde Diderichsen planer om en omfattende glossematisk analyse af nydansk, men det ser ud til at han – af grunde vi ikke kender – har opgivet dem midt i 1950'erne. For Diderichsens videre arbejde med syntaksen fik hans arbejde med glossematikken ingen større betydning; ...« Bjerrum 1965, s. 133 f.

Gennem hele nekrologen har der været lagt vægt på den indflydelse Viggo Brøndal har øvet på en række af Diderichsens mere alment-lingvistiske værker. Vi får derfor et billede af PD som en inspireret Brøndal-elev, der forgæves forsøger at

lære sig en – kun for ham – uinspirerende teori. Sådan er udsagnet, men inddrager vi nu fortælleren i synsfeltet bliver det muligt at undersøge Bjerrums eget forhold til glossematikken.

Det er nu ikke nødvendigt med nogen større undersøgelse for at fastslå, at Bjerrum i denne sammenhæng repræsenterer kredsen af danske glossematikere. I det festskrift til Louis Hjelmslevs 50 års fødselsdag som Bjerrum omtaler, står Bjerrums artikel lige efter Diderichsens. Da festskriftet i samtiden blev opfattet som programskrift, et manifest for en ny skoledannelse, et bevis på at Hjelmslevs teori havde tilstrækkelig indflydelse både internationalt og blandt danske sprogfolk til at kunne bære en større samlet præsentation, er medvirken heri indicium nok for at Bjerrums vurdering af PDs glossematiske indsats er en vurdering indefra. Bjerrum ser med den ægte Hjelmslev-elevs øjne på den uægte.

Skal vi tro Bjerrum spildte PD altså 10 år af sit forskerliv på at arbejde med en teori han ikke kunne bruge til noget. En sådan situation er jo ikke ukendt fra videnskabshistorien. Men den kan fortolkes forskelligt, alt efter om man tager den pågældende teori for givet eller tager udgangspunkt i den stakkels hårdt arbejdede lingvists dømmekraft. I det sidste tilfælde vil situationen være den klassiske, sir Karl Poppers yndlingssituation: Ved hårdt arbejde lykkes det Paul Diderichsen at sandsynliggøre, at Louis Hjelmslevs teori bør forlades.

Hadde det nu været naturvidenskab vi talte om, ville jeg have skrevet det samme bare barskere: PD modbeviste glossematikken! Kort og godt. Men som det allerede er blevet grundigt godtgjort for de ellers så objektive naturvidenskabers vedkommende fødes enhver teori som 'modbevist' af visse facts, som så blot udelukkes fra at tilhøre klassen af videnskabeligt interessante kendsgerninger¹⁾. Hvordan kan det nu være, at Bjerrum ikke opfatter den ellers indlysende kendsgerning, at når Paul Diderichsen opgav at fremstille den danske sprogbygning ud fra glossematiske principper, så var det simpelthen fordi det ikke kunne lade sig gøre. Bjerrum skriver i stedet mystificerende og psykologiserende »... men det ser ud til at han – af grunde vi ikke kender – har opgivet« sine planer om en større glossematisk beskrivelse af dansk. Skyldes det blot, at Bjerrum selv var *among the believers*, eller findes der en bedre (mere interessant) forklaring?

Den mest nærliggende og i øvrigt også den mest interessante forklaring er den, at der ikke findes noget menneske der hverken før eller siden har brugt begrebet »modbevise« i forbindelse med glossematikken. I skrivende stund skal der såmænd nok være praktiserende lingvister der kalder sig glossematikere, ergo er teorien i den forstand i hvert fald ikke modbevist. Men skal det være afgørende for den videnskabshistoriske vurdering? Vi er nu landet i en større suppedas af videnskabsteoretisk tilvirkning: Hvad skal der overhovedet til for at en teori kan kaldes modbevist? Popper kan med sin drengede charme påstå nok så meget, at videnskabsmænd som en del af deres teori specificerer under hvilke betingelser de

vil anse den for falsificeret. De empiriske kendsgerninger viser, at dette ikke er tilfældet. (Er vor Karls teori så modbevist eller relegeret til de normative udsagns grå zone, hvorfra ingen rejssende nogen sinde er vendt klogere tilbage?) Men hvis ikke ophavsmanden selv opfører sig efter Poppers regler, hvordan kan en teori da overhovedet afløses af en anden?

Det ser umiddelbart ud som om man inden for lingvistikens historie ikke får brug for så stærke ord som *modbevise*, men kan nøjes med at arbejde med en teoriernes afløsen hinanden. Perioder med entusiastisk opslutning omkring en mester eller en gruppe af mestre med svende og andre håndværkere knyttet sammen i mere eller mindre udprægede ansættelses- eller elevforhold afløses af perioder med paradigme-forvirring. Og perioder med overvejende teoretiske arbejder evt. forsynet med lidt illustrativ empiri afløses af perioder med empirisk-eklektisk håndværk. Hvilken type periode vi nu er i, kan det være op til læserens temperament og interesser at afgøre.

Et mere komplekst spørgsmål er om glossematikken overhovedet var en teori i den forstand at den gjorde krav på at dække hele det tilgængelige felt af sprogvidenskabeligt arbejde. Det er naturligvis påfaldende, at informerede iagttagere har fortalt mig, at Hjeltslevs akcept og beundring ikke var forbeholdt glossematisk inspirerede teoretikere, tværtimod. Hjeltslev foretrak iflg. Jørgen Rischel i sine sidste år at undervise i mere substantielle emner: litauiske dialekter f.eks. eller indoeuropæisk sprogvidenskab.

Inden for det anerkendte sprogvidenskabelige arbejdsområde befandt sig sproghistorikere, stilistikere, dialektforskere, stednavneforskere eller andre personer der udførte sprogvidenskabeligt arbejde, men var det lingvistik, det de lavede? Spørgsmålet kan synes at have rent akademisk interesse, men det er kun tilsyneladende: Såfremt alle disse beskæftigelser skal dækkes af SPROGTEORIEN er denne teori naturligvis ekstremt sårbar. Det vil da være muligt at modbevise sprogteorien med eksempler hentet fra enhver dialekt, ethvert stilleje, enhver epoke. Med andre ord, hvad er sprogteorien en teori for?

Jeg opfatter det sådan at sprogteorien, den glossematiske sprogteori, er en teori for sprogsystemet, ikke for sprogbrugen, en teori for invarianterne, de træk der altid må være til stede men ikke for varianterne, de træk der engang imellem er til stede og vigtigst af alt, en almenlingvistisk teori dvs. en teori for samtlige verdens sprogbygninger, som den påstår at forudse som mulige manifestationer af den teoretiske kalkyle. Før man kan afgøre om en sådan teori overhovedet lader sig modbevise, må der lovgives for teoriens møde med 'virkeligheden'. Forholdet er her det, at der faktisk findes (eksotiske men velkendte) sprog, hvis beskrivelse vil være uhyre vanskelig med det glossematiske apparatur. Det drejer sig om sprog af en bestemt analytisk eller isolerende type som f.eks. kinesisk. I en given kæde af ord på et sådant sprog synes rækkefølgen og vor viden om de størrelser

i verden ordene kan referere til at afgøre hvilken af flere mulige tolkninger der skal vælges, altså hvad sætningen »betyder«. Men som man kunne forvente: Den slags sprog har LH aldrig beskæftiget sig med, vi kan derfor ikke betragte teorien som falsificeret på egne præmisser.

Som bekendt er rækkefølgefænomener derimod vor hovedperson, PDs, specialitet. Rækkefølgefænomener optræder i de moderne sprog som en slags erstatning for kasus-forbindelser og kongruens. Kasus-forbindelser og kongruens er signaler som uafhængigt af forløbet viser relationer. Kasus og kongruens er centrale fænomener i den glossematiske teori, mens forløbsfænomenet rækkefølge er uinteressant for glossematikeren. Hvad skulle dog overhovedet være PDs motiv for at misbruge ti år af sit liv på en teori som ikke har de data i fokus, han selv har som hovedinteresse? Forudsætningen for at dette spørgsmål er korrekt stillet er, at PD var interesseret i rækkefølgefænomener, bredt syntaks, før han overhovedet blev udsat for Hjeltslevs teori. Påstanden kan godtgøres med forskellige data.

I 1933 blev PD valgt til formand for Selskab for nordisk Filologi og straks udfoldedes betydelige kræfter for at bringe den nordiske filologkreds af lærere og studerende i selskab med den almene lingvistik repræsenteret ved Viggo Brøndal, Hans Jørgen Uldall og Louis Hjeltslev. Brøndal bidrog med et foredrag om »Principper for ordstilling«. I referatet hedder det:

»Med Styrke hævdedes det i Mods. til den sædv. Opfattelse, at Ordstill. ikke er traditionel, ikke bundet til en national Norm, men til enhver Tid afhængig af Individet, Skribenten, Stilarten o.s.v.; man kan karakterisere en Forfatter, en Stilart o.s.v. ud fra hvilken Slags Led (abstrakte eller konkrete, aktive eller passive, relative eller deskriptive) der særligt foretrækkes, men man kan ikke opstille Ordstillingsregler for et givet Sprog, end sige drage Slutninger om Forholdene i forhistoriske Sprog. – Efter Foredraget en kortere Diskussion med Indlæg bl.a. af Dr. Hjeltslev.«

Selskab for Nordisk Filologi, Aarsberetning for 1933, s. 5

Den her udtrykte holdning kan sagtens have dannet basis for det store program den unge Brøndal-elev præsenterede det 8. nordiske filologmøde for i 1935. Her hedder det at syntaxen er en selvstændig disciplin og central i »den nationale Grammatik«:

»Det bør overvejes, om ikke den nationale Grammatiks Grundvold bør være en Række af Monografier over karakteristiske Værker tilhørende forskellige Tider, Stilarter, Dialekter osv., hvis Omfang ikke umuliggør en fuldt udtømmende Deskription og en eventuel

Prøvelse af forskellige Synspunkter med en deraf følgende Nyexcerpering eller Omgruppering af hele Materialer; ...«

»... Maalet for den nationale Grammatik: at opstille en Række klart analyserede Normer for forskellige Epoker, Stilarter og Dialekter og paa Grundlag af disse at formulere Normen for Dansk i Modsætning til andre nærmere eller fjernere beslægtede Sprog.«

Diderichsen 1935(1966) s. 23

Her er alt det glossematikken ikke handler om sat op med sløjfer som tilbud til en hel generation af nordiske sprogfolk: Vil I være med? For Diderichsen – selv Diderichsen – kunne ikke klare det alene. Og se: Da først PD var blevet professor og havde fundet et navn til sin disciplin fik han en skare af studerende og yngre forskere med på prosahistorieprojektet.

Vi har nu fastslået, at PD i begyndelsen af sin karriere havde samme program som i slutningen: Det for dansk særegne, det for tiderne særegne dansk, det for genrerne særegne dansk skulle ordnes på en kronologisk akse som en række totalbeskrivelser for dermed at danne en national grammatik. Hjeltslev derimod *could not care less* om en national grammatik, han var både af sind og af teoretisk overbevisning kosmopolit, interesseret i det almene. Hjeltslevs spørgsmål er i sidste instans: Hvad er (struktureringsprincipperne for) sprog? Hvordan skulle så forskellige erkendelsesinteresser kunne komme i konflikt, hvordan skulle de overhovedet kunne komme i kontakt?

Paul Diderichsen og Viggo Brøndal

Bjerrum citerer i sin nekrolog PDs egne ord om VB som belæg for i hvor høj grad PD havde lært af VB. Men PDs egne ord er lidet konkrete for ikke at sige lidet oplysende. I hvert fald oplyses det ikke hvilken sprogteoretisk indflydelse Brøndal har haft på den yngre forsker. Bjerrum påpeger her med rette, at PD i sin opfattelse af grammatikkens hele opbygning – først og fremmest fremvist i EDGs opbygning – skatter til Brøndal. Brøndals opfattelse er fremsat i »Système de la grammaire« og uddybet i 'Morfologi og Syntax', hvorfra jeg henter flg. diagram:

	Symb.	Symb. log.	log.
Syst.	<i>Phonologia</i>	<i>Synonymica</i> Flexio, derivat.	<i>Partes</i> casus
		<i>Morphologia</i>	
Rythm.	<i>Phonetica</i>	<i>Semantica</i> rectio, congr.	<i>Membra</i> compos.
		<i>Syntaxis</i>	

Brøndal 1932, s. 8

Her skal »syst.« og »rythm.« læses 'system' og 'rytme'; og det skal forstås som hvad vi nu om dage er vant til at kalde *system* og *forløb*. Således læst ses det let at PDs formulering anno 1935 er i fuld overensstemmelse med Brøndals opstilling derved, at syntaksstudiet er studiet af forløbsfænomener, nemlig de fænomener der har at gøre med kongruens og styrelse (*semantica*) og led(følge) (*membra*). Denne opfattelse står i modsætning til Hjeltslevs på to punkter. For det første afviser Hjeltslev det traditionelle skel mellem morfologi og syntaks. Det sker allerede i '*Principes*', men udformes i morfemteorien (*Essai d'une Théorie des morphèmes*, 1936) med konsekvens, den konsekvens nemlig at sætningslæren opløses i en lære om tegnenes funktionelle relationer til hinanden. For det andet har hver teori sit foretrukne fokus-punkt, der hvor dens hovedinteresse ligger. Imre Lakatos kalder det »kernen i teoriens positive forskningsprogram«. ²⁾ Det lille plusord »positiv« skal få læseren til at betænke, at enhver teori også har en negativ kerne: noget man absolut ikke vil beskæftige sig med.

For glossematikken var det positive kerne-punkt: System og det negative: forløb. Alene af den grund er syntaks opfattet som studiet af forløb ikke en mulighed for en glossematiker.

Dette må forstås præcist: Det er ikke sådan at et studium af forløbet er en umulighed for en glossematiker, det er blot ikke lingvistikens formål. ³⁾

Vi må da konkludere, at Brøndals teori giver teoriramme for et forskningsprogram med syntaks i fokus, mens Hjeltslevs ikke gør det. Vi konstaterer videre, at Diderichsen ved starten af sin lingvistiske karriere var syntaktiker og Brøndal-elev og dermed *eo ipso* i modsætning til glossematikken for så vidt denne overhovedet var udarbejdet i 1935. Når vi så med Bjerrum kan konstatere, at PD i 1946 har skiftet ikke alene orkestrering men også tema, [i 1946 optræder PD som den lingvistiske udfordrer af den selvsamme nationale grammatik-beskæftigelse som han i 1935 havde erklæret sig som viderefører af,] må der altså være sket noget. Havde Diderichsen fået modbevist Brøndals teori af Louis Hjeltslev, eller: Hvorfor skiftede Diderichsen side i det løbende opgør mellem Brøndal og Hjeltslev?

Brøndal og Hjeltslev

I 1933 holdt Louis Hjeltslev et foredrag i den lingvistkreds, han sammen med bl.a. Kaj Barr havde stiftet to år tidligere. Foredraget hedder i listen over kredsens møder: *Structure générale des Systèmes grammaticaux*. Under titlen »Structure générale des corrélations linguistiques« er foredraget offentliggjort i *Essais Linguistiques II* (1973). Som forord til denne den første offentliggørelse overhovedet er trykt en »Avis au lecteur«. I § 1 hedder det her:

»... Le 27 avril 1933 j'avais présenté un premier résultat de mes recherches au Cercle linguistique de Copenhague dans une communication intitulée *Structure générale des systèmes grammaticaux*.

§ 2. Un manuscrit élargi de cette communication, rédigé en langue française, avait été en suite offert pour le Bulletin de Cercle linguistique de Copenhague, mais a été rejeté par une décision de la Commission de rédaction en juin 1933.« Hjeltslev 1933 (1973) s. 57

I den rapport Lingvistkredsen udgav i 1951 om de første tyve års virksomhed findes så følgende oplysning:

»Pendant les trois premières années (1931-34) le Bureau a été composé de deux comités: un *Comité d'organisation* et un *Comité de publications*. Les membres du Comité d'organisation étaient K. Barr (Trésorier), Louis Hjeltslev (administrateur) et Harry Pihler (secrétaire). Les membres du Comité de publications étaient K. Barr, V. Brøndal, L.L. Hammerich, Louis Hjeltslev (président) et Harry Pihler.«
Rapport sur l'activité ... 1951, s. 18 f.

Siden Hjeltslev selv formentlig har været for offentliggørelse og siden vi kan gå ud fra, at Harry Pihler, som Hjeltslev havde det bedste forhold til gennem alle årene, har stemt sammen med vennen, må det have været en koalition bestående af de tre andre der gik *imod* offentliggørelsen af Hjeltslevs arbejde.

Iranisten Kaj Barr blev Hjeltslev ganske vist først uvenner med da der skulle findes en efterfølger for Hjeltslev i Århus (LH var docent i Århus fra 1934 til 1937; derefter udnævntes Jens Holt til at videreføre lingvistikken i Århus, professoratet er nu i mølpose). Hammerich angreb Hjeltslev meget direkte i en kronik i 1951, hvilket førte til en temmelig voldsom polemik mellem Hammerich og PD i *Acta Philologica Scandinavica*. Tilbage står den stærke personlighed Viggo Brøndal og det er mit gæt at den teoretiske meningsforskel dem imellem fra denne hændelse af blev suppleret med et personligt uvenskab. De var også efter alles ud-sagn yderst forskellige ikke bare mht. baggrund og temperament men også i interesser, bl.a. havde Brøndal en baggrund i dialekt- og stednavneforskning, var interesseret i den grammatiske tradition og disputerede på substratteorien i 1917; han var ikke som Hjeltslev en skolet indoeuropæist, Holger Pedersens udvalgte elev og senere efterfølger.

I 1935 støder de to herrer sammen igen. Lis Jacobsen havde givet sig i kast med en benkam fra Setre, hvorpå der var ridset svært tolkelige runer. Efter Lis Jacobsens tolkning står der: mAunA. Dette ord forelagde hun så Hjeltslev for at han som indoeuropæist skulle foreslå en rimelig etymologi. Hjeltslev foreslog én ety-

mologi, som i øvrigt understøttede Lis Jacobsens generelle tolkning af kammens funktion, men ved næste møde i det nystiftede Dansk Selskab for Oldtids- og Middelalderforskning forelagde så Brøndal et andet forslag.

Det er jo reelt nok. To lærde foreslår hver sin tolkning af en runerække. Når Louis Hjelmslev alligevel reagerer på Brøndals artikel med en replik i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* skyldes det da også snarere tonen i Brøndals indlæg. Brøndal opregner tre grunde til, at LHs tolkning ikke kan være den rigtige. Disse tre grunde er tilsammen en slags angreb på Hjelmslev for at have fulgt usunde metoder, da han fremsatte sit forslag. Der er ingen grund til at gå nærmere ind på hverken Brøndals tydningsforslag eller Hjelmslevs svar, den ikke specielt indoeuropæistisk skolede læser vil sikkert synes, at det er interessant at Brøndals argumentation bevæger sig vidt omkring i retshistorien og almen sémantik, mens Hjelmslevs holder sig strengt til det lingvistiske gebet. Men den indoeuropæistisk skolede – og det var jeg da engang inden for de grænser indoeuropæistikken trivedes under i min første studietid – vil fæste sig ved de ganske små unøjagtigheder som for metoden er så afgørende og som LH fanger VB i at begå. Ingen tvivl i min sjæl her, på det teknisk etymologiske område er det ikke Hjelmslev der begår metodisk betænkelige ting.

I 1942 stødte Brøndal og Hjelmslev endelig så alvorligt sammen, at der opstod en krise i Lingvistikredsen, en krise som PD og Eli Fischer-Jørgensen forsøgte at afværge ved at mægle mellem stridens to parter. Imidlertid lykkedes det først at løse krisen, da Brøndal d. 14.12.1942 døde.

Fra da af var Lingvistikredsens bestyrelse Hjelmslev, Bodelsen og Pihler og den sammensætning holdt de næste mange år.

Brøndals død kastede Diderichsen ud i en ny situation. Brøndal havde opponeret ved hans disputats, han havde ført mange samtaler med Diderichsen og PD betragtede sig i alt væsentligt som elev af ham.

I 1943 samlede Knud Tøgeby og Brøndals enke Rosally Brøndal en række af Brøndals spredte artikler til en samling af *Essais Linguistiques*. Bogen udkom samme år som Vilh. Grønbechs 'Sprogets Musik' og PD anmeldte da disse to bøger sammen med Otto Jespersens 'Sproget' i Gads danske Magasin (1943). PD sendte anmeldelsen til Hjelmslev, som svarede med et brev hvori det bl.a. hedder:

»... Tak for tilsendelsen af Deres betragtninger over det mærkværdige triptychon Jespersen – Grønbech – Brøndal. Jeg har læst dem med ikke ringe fryd, og paa ikke uvæsentlige punkter ogsaa med tilslutning. Jeg skifter dog sol og vind noget anderledes end De. At de paa gældende forfattere er gale (dvs. i en forrykt grad ensidige), og uden lingvistisk dilettantiske, alle tre, kan der ikke godt næres tvivl

om, og det fremgaar jo ogsaa at De mener det i hvert fald for de to vedkommende. Tager man de tre bøger for øje som afsluttede helheder, er der for mig ingen tvivl om, at Grønbechs er langt den interessanteste: »Sprogets musik« forekommer mig at være det bedste Grønbech har skrevet (men det vil ganske vist ikke sige saa meget; for resten gør jeg mig ikke til af at have læst ham in extenso) »Essais« forekommer mig at være det værste Brøndal har begaaet (men det vil ganske vist heller ikke sige saa lidt).«

LH til PD af 23. September 1943, Afskrift af kopi i Hjelmsslevs arkiv

Som man kunne forvente af PD efter hvad jeg har sagt ovenfor er det Brøndal der er helten i anmeldelsen, mens de to andre forfattere tages under skarp og kyndig behandling. Hjelmsslev opponerer herimod (»skifter sol og vind noget anderledes«) ikke fordi han er uenig i kritikpunkterne mod netop denne bog af Jespersen, men fordi han mener Jespersen generelt har fungeret som en fin forløber for strukturalismen. I anmeldelsen refererer PD Brøndals synspunkter på grammatikkens inddeling og s. 515 f skriver PD:

»Det danske Sprog er ikke blot Summen af al dansk Tale og Skrift, men ogsaa det System af Elementer, som registreres i Ordbog og Grammatik, og den Kodeks af Regler, hvorefter de normalt forbindes. Sprogerkendelsen maa derfor have en dobbelt Retning; dels mod de Systemer, hvori Sprogelementerne (Ord og Lyd) ordner sig efter deres gensidige Modsætningsforhold, dels mod de Forløbsformer (Sætninger og Stavelser), hvorunder Symbolerne aktualiseres i den individuelle Situation for at tjene den Talendes Hensigt«.

Diderichsen 1943, s. 515 f

Denne passage får følgende kommentar med på vejen fra Hjelmsslev:

»Og side 516 maa man maaske have lov at spørge Brøndal og Dem, om det virkelig er meningen, at stavelser er noget der beror paa den individuelle situation og paa den talendes hensigt, m.a.o. om ikke ogsaa stavelser, melodi og meget andet udgør et »system« »af abstrakte symboler«. Det samme gælder sætninger. Maa jeg (og andre læsere) ikke nok spørge: Giver der sætningsarter? (Dvs. hovedsætninger og bisætninger og forskellige slags af disse). I benægtende fald: Hvad skal saa »syntaxen« bestille? Og i bekræftende fald: Udgør disse sætningsarter ikke et system? Indgaar de ikke en indbyrdes korrelation? Og bestaar deres teoretiske beskrivelse ikke i at ordne dem i et saadant system?«

LH til PD af 23. september 1943, Afskrift af kopi i Hjelmsslevs arkiv

Dette er et angreb på fjendens præmisser. For LH var det klart nok hvad svaret på syntaxens beskæftigelsesproblem var, der skulle slet ikke være nogen selvstændig syntax, og m.h.t. sætningsarter er det interessant at notere sig indvendingen mod Brøndals teori her samtidig med at Hjelmslev havde færdiggjort OSG: mig bekendt har Hjelmslev aldrig interesseret sig for netop sætningsarter. Angrebet var ganske vist på fjendens præmisser men for PD først og fremmest et angreb sat ind i tvivlens øjeblik. Just i disse år forberedte PD som en følge af sin universitetsansættelse som universitetsadjunkt en ny dansk grammatik, det der til sidst blev til EDG. Hvilken teori skulle han vælge som vejledende for sin sprogbeskrivelse?

Sprogteori og sprogbeskrivelse

Man kan generelt kræve af en sprogteori, at den er vejledende for sprogbeskrivelsen, det var i hvert fald hvad PD krævede af den. Dette kan præciseres:

1. Sprogteorien fastlægger hvilke dele grammatikken består af og fastlægger dermed sprogbeskrivelsens overordnede struktur, jvf. EDG 1946, s. 5 ff.
2. Sprogteorien må stille de analyseredskaber til rådighed som skal anvendes i sprogbeskrivelsen, f.eks. EDG 1946s afsnit om ordklasser hvor det er Brøndals fundamentalelementer *r*, *D*, *d* og *R* der gør tjeneste, s. 24 ff, jvf. s. VI.
3. Sprogteorien må gøre det muligt at opfange og ordne samtlige de interessante fænomener der allerede er iagttaget (traditionen) samt muliggøre iagttagelsen af ny generaliseringer

I det følgende vil krav 3. blive uddybet en smule. Vi ser på flg. sætninger:

- (1) Har Brøndal ret?
- (2) Har Brøndal ret, har Hjelmslev uret.
- (3) Hvad har Brøndal ret i?
- (4) Hvorfor har Brøndal ret?
- (5) Klovnen begik selvmord. Han var ulykkeligt forelsket i cirkusprinsessen.
- (6) Klovnen skød sig, fordi cirkusprinsessen ikke ænsede hans kærlighed.
- (7) Cirkusprinsessen ænsede ikke klovnenes kærlighed. Derfor tog han sig af dage.

En sprogbeskrivelse bør mindst kunne sige om disse sætninger at (1), (2) og (4) er spørgesætninger, at (1) og første del af (2) har samme opbygning, men adskiller sig mht. betydning – (2) er en såkaldt betingelsessætning. Den særlige betingelseskonstruktion på dansk som vises i (2) står endda i et interessant forhold til den umiddelbart synonyme konstruktion med konjunktional:

- (8) Hvis Brøndal har ret (så) har Hjelmslev uret.

Det bør også kunne (for)klares. En sprogbeskrivelse bør også kunne belyse forbindelsen mellem den årsagsspørgende sætning og andre årsagssætninger samt forbindelsen mellem semantisk beslægtede formninger som (5)-(7) og en sætning som (9).

- (9) Klovnen tog sit eget liv på grund af ulykkelig kærlighed til cirkusprinsessen.

Endelig bør en sprogbeskrivelse gøre det muligt at sætte den almindelige betingelsessætning af type (8) i relation til den såkaldte Aage Henriksen-sætning. Det drejer sig om sætninger af typen:

- (10) »Er således alle betingelser tilstede for at handlingen kan blive en historie, og er menneskene i historien eet med deres hensigter og disse igen simple som matematiske tegn, da kommer deres digter til at tilhøre en streng orden.«
Henriksen 1955, (1965), s. 63.
- (11) »Men frigjorde Freud sig i princippet fra det system, han indskrev sin lære i, så forblev han dog indenfor naturvidenskabens ideologiske sfære.«
Henriksen 1984, s. 193
- (12) »Men er dette mønster nu klart nok, så længe det holder sig inden for kunstens verden, så bliver det jo langt vanskeligere at fastholde i det øjeblik forelskelsen rykker fra litteraturen over i virkeligheden – som grundlag for det borgerlige ægteskab.«
Behrendt 1984, s. 138

Det sidste krav er det krav Diderichsen selv har stillet med Brøndal i baghovedet: sprogbeskrivelsen skal gøre en rationel stilistik mulig.

Slår man nu op i EDGs register under f.eks. betingelsessætninger er der en henvisning til s. 213, § 82 Tillæg 4 hvor vi hører at »*Betingelsesbisætninger og indrømmelsesbisætninger* ... vistnok ogsaa (er) at opfatte som implikative Sætninger med adverbialt Fællesled«. Om »Bisætninger, der angiver mere specielle adverbialle Forhold (Betingelse, Indrømmelse, Aarsag)« har vi i øvrigt fået at vide i § 80 (s. 205 øverst) at de er »neutrale over for Modsætningen eksplikativ:implikativ«. Det påfaldende er her at størrelserne forudsættes kendt – det må vel være det Diderichsen sigter til, når han taler om EDGs »traditionelle grundlag« – det gælder om at have sin Mikkelsen ved hånden!

Der er intetsteds mere om disse sætningsarter end denne tøvende tolkning og den ovenstående oplysning om at inddelingsapparatet strejker over for netop dem.

Der er ingen grund til at forestille sig, at Dr. Diderichsen var tilfreds med en sådan sprogbeskrivelse. Motivet til at søge efter et nyt teoretisk ståsted kan ganske simpelt afledes af den foreliggende beskrivelses utilstrækkelighed.

Bemærk at jeg ikke har hævdet, at EDG som formelt system ikke kan »klare« disse konstruktioner: Jeg henleder opmærksomheden på de smukke bemærkninger i § 73, s. 191 hvor relationen i konstruktiv henseende mellem den spørgende sætning og betingelsessætningen er klart beskrevet, jvf. også samme paragrafs Tillæg 2. Det forholder sig ganske vist noget tristere med årsagsforholdet, hvor relationen mellem årsagssætninger og samordnede hovedsætninger nok behandles i § 78, men det er også alt hvad der overhovedet siges om årsagsforholdet, det er den eneste henvisning til »Aarsagsbisætning« i hele EDG. Det jeg derimod hævder er at de semantiske relationer mellem forskellige formninger og de sprogpsykologiske implikationer af forskellige formninger ikke er søgt samlet under eet synspunkt, og det må have været utilfredsstillende, hvadenten det nu var netop dette forhold Diderichsen har følt sig mest utilfreds med eller ej. Og eksemplerne er ganske tilfældigt valgt.

I 1946 hvor bogen udkom var situationen for Diderichsen en ganske anden end da han startede på at skrive EDG i 1942. Alligevel kan man vel læse forordets stærke forbehold over for fremstillingen som et ekko af de vanskeligheder forfatteren havde mødt undervejs. Han må have følt hvor svært det er at fremstille alt det vi faktisk ved i en sammenhængende, og gennemgribende struktureret form med klare definitioner af hvert enkelt begreb der bruges.

Holt-episoden

Som det er nævnt ovenfor tog PD i EDG udgangspunkt i Brøndals teori om ordklasserne. Man kan udmærket læse EDGs afsnit herom som en fortyndet og populær gengivelse af tankerne i *Morfologi og Syntax*. I 1944 havde PD indledt diskussionen om OSG ved et stort fællesmøde mellem Selskab for Nordisk Filologi og Selskab for Filosofi og Psykologi. Indledningen, der er gengivet i BCLC VIII-XXXI, er spørgende, tøvende, sammenfattet i sætninger som »Until we see in detail how glossematics deals with exceptional and doubtful cases, we must reserve judgment« Og det gjorde han så, reserverede sig.

Når udfaldet ikke her blev, at Diderichsen konverterede på stedet da OSG udkom skyldes det en temperamentsmæssig ejendommelighed i hans forskerpsyke: han var slet ikke til at overbevise teoretisk. Ganske vist generede de teoretiske påvisninger af traditionens uklarheder ham grundigt, men han følte presset for at frembringe en sprogbeskrivelse stærkere. Det har sikkert nok noget at gøre med hans universitetskarriere.

I 1937 efterfulgte PD Aage Hansen i stillingen som undervisningsassistent ved faget dansk. Stillingen var – dengang som nu – slet aflønnet⁴⁾ og kunne kun have attraktion som indgang til en videre karriere. Sin hovedstilling havde Diderichsen på den store danske ordbog. Imidlertid lykkedes det for Diderichsen at gøre sig

uundværlig og efter at have disputeret på et gammeldansk emne (helt i professorens ånd hvad angår valg af emne, helt i fremtidens ånd hvad angår behandling) gav denne uundværlighed sig det institutionelle udslag, at han blev universitetsadjunkt (en nyoprettet stillingskategori, datidens kandidatstipendium/seniorstipendium, PD var univ.adj. i perioden fra 1943-1949⁵).

Den niche PD fandt og udbyggede var nichen nydansk. Professoren i nordisk filologi, Johs. Brøndum-Nielsen havde ingen kompetence her, han havde meget arbejde med undervisning og på ordbogen og var derudover yderst aktiv i diverse udvalg og udgiverselskaber, det passede ham formentlig glimrende at have en anden ansat til at undervise i dette område.

Selvfølgelig var det samtidig godt set af Diderichsen. Nydansk var det område der ville ekspandere efterhånden som det nysproglige gymnasium forlod den oldnordiske filologi. I studieplanerne fra 1937 og fremefter kan man følge disciplinens skæbne.

Da Diderichsen trådte til som undervisningsassistent var det ordningen af 1934 der var gældende. Her er kravet til Nydansk Grammatik (Form-, Sætning- og Verslære)« at det skulle læses »i et Omfang som en af de større Lærebøger (Syntaks efter Falk og Torps Syntaks eller Mikkelsens Ordføjningslære).« (Projekt Danskfagets Universitetshistorie sektion D/DD: DD/1934/1 s. 125).

Så skriver Diderichsen i perioden fra 1942-46 sin lærebog og i 1946 lå nyordningen af skoleembedseksamensfagene klar. I de ny fordringer som imidlertid først blev gennemført i 1948 glider EDG så ind på plads: »Ny-dansk grammatik i et omfang som Paul Diderichsen: Elementær dansk grammatik.« (DD/1948/1, s. 383.) Denne udvikling skal så sammenholdes med det stærkt stigende studentertal og tilsammen var de to tendenser nok til at nichen blev til en portal, stor nok til at gå ind af som ekstraordinær professor. Det var i 1949⁶) Diderichsen blev professor.

Tilbage igen – til fyrrerne

I 1945 holdt Jens Holt et foredrag i Lingvistikredsen. Det var d. 24.10. og det handlede om hvordan glossematikken ville behandle de danske konjunktioner og præpositioner. Den 22. november kommenterede PD Holts foredrag og d. 2. december skrev PD så til Hjelmlev for at få ham ud af busken i denne diskussion.

Jeg beklager her at måtte bringe noget længere citater fra disse breve og et par senere fra 1946. Det beklagelige består ikke i at citere kort og godt, det beklagelige består i at dette netop ikke lader sig gøre. Jeg må altså bede om læserens overbærenhed og samtidig appellere til hendes indlevelsesevne, der er – som ved alle »saglige breve« fra nyere tid – tale om en dybt kontekstafhængig samtale.

Situationen er altså den, at Jens Holt, hvem PD med føje kan mistænke for at

være glossematikkens talsmand i denne sag, har holdt et foredrag om et så traditionelt emne som de danske konjunktioner og præpositioner. Henvisningen i anledning af dette møde i BCLC 1941-65, generalkatalogen over Lingvistikretsens møder, gælder Holts bog 'Rationel Semantik', kapitel 6 og 7 men det er jo, indtil Holt-filologien har talt, uvist om det der står der er identisk med det der blev sagt i kredsen.⁷⁾ Derimod foreligger der i PDs lingvistiske arkiv flere sider med håndskrevne kommentarer til Holts bog. Og der foreligger et gennemslag af et (steno-grafisk?) referat af mødet i Lingvistikretsen d. 1.5.1947, hvor Holt forelagde bogen. Men da var situationen en anden mht. PD og glossematikken. Til gengæld fremgår det med al ønskelig tydelighed af referatet af denne diskussion at flere af de mere substansorienterede lingvister, i hvert fald Kristen Møller og Aage Hansen mener at kunne sætte Holt op som glossematikkens praktiker. Heraf skulle da omvendt følge, at Holts empiri kan tages som en test på teoriens anvendelighed og her er alle enige: Holt består ikke denne prøve. Men var det glossematikken eller blot Holt der dumpede?

Sætter vi nu, at det netop er denne figur der har ligget i baghovedet på PD da han opponerede mod Holt forstår vi bedre det nedenfor gengivne brevs hele tone: Hvis det virkelig er sådan at Holt repræsenterer glossematikkens empiri, så kan PD ånde lettet op for så er Brøndal minsandten mindst lige så anvendelig, men det var jo muligt at profeten havde misforstået den lov han tilsyneladende forvalter så frejdigt:

»...

1) Mine Udtalelser om Glossematikkens Klassifikation som mindre overskuelig (om end mere udtømmende, modsigelsesfri og objektiv) end den traditionelle i Brøndals Udformning beror muligvis paa, at jeg kun kender Glossematikkens funktionelle Analyseprocedure og endda ikke helt har forstaaet denne (jeg troede, Holt her var rigtigt informeret, hvad han øjensynlig ikke har været). Saaledes som jeg har forstaaet det, maa nemlig de tre Hovedklasser: Nominer (med intense Morfemer), Verber (med ekstense), Partikler (uden Morf.), falde i et Utal af Underklasser, delvis med yderst faa Medlemmer, og defineret ved indviklede Kombinationer af Funktionsmuligheder (Forhold til samtlige Morfemkategorier, Nexidirektioner og eventuelle andre Sætningsfunktioner), hvor man oven i Købet maa kæmpe med den Vanskelighed, at det i mange Tilfælde er tvivlsomt, om et Ord har en bestemt Bøjning (saaledes vil de færreste anerkende en Flertalsform af *Løn*; men ikke des mindre giver Ordbogen ikke ganske faa Belege osv.). (...)

Hvis Glossematikken (...) kan forbinde en udtømmende diskursiv

Analyse med en intuitiv Syntese, der giver et klart Overblik over Helhedens væsentligste Træk, saa maa naturligvis den traditionelle Grammatik vige Pladsen baade i Forskning og Undervisning, og Brøndals System maa nøjes med at staa som et (efter nogles Mening højst betydningsfuldt) Trin i Grammatikkens Udvikling.«

PD til LH af 2.12.1945, citeret efter kopi i PDs lingvistiske arkiv, originalen i Hjeltslevs arkiv

Den afgørende sætning er den betingelsessætning som indleder andet afsnit, for her specificeres konditionerne for en konversion. Til gengæld er der i disse konversionskonditioner impliceret en vurdering fra den prospektive konvertit af om Hjeltslevs teori opfylder betingelserne. Denne vurdering vil naturligvis blive lettet, hvis Hjeltslev kan svare »tilfredsstillende« på de kritiske spørgsmål som følger, men den der har ordnet PDs arkiv, vist nok Eli Fischer Jørgensen, har med blyant skrevet nederst på sidste side »De kritiske spm. ikke besvaret af Hj.«

Der foreligger ganske vist et brev fra LH til PD dateret dagen efter. Det handler imidlertid om noget andet – det handler om Brøndal:

»(...) Hvis De nu yderligere betænker den situation, der maa siges for tiden at foreligge i Lingvistikredsen, vil De nok, i hvert fald efter Overvejelse, uden videre forstaa, at det ikke er hensigtsmæssigt eller behageligt, at der gennem Deres eller andre indlæg provokeres en aktuel modsætning netop mellem Brøndals anskuelser paa den ene side og mine paa den anden. Jeg anser Brøndals 'teorier' (for slet ikke at tale deres udførelse, og om de skitserede anvendelser) for helt diletantiske og mislykkede, og jeg anser det for en ulykke, at det faktisk lykkedes ham med disse 'teorier' at fordreje hovedet paa flere af vore yngre medlemmer, og at imponere flere af de ældre. Saa kan jeg vist ikke udtrykke mig tydeligere! Denne min holdning, som selvfølgelig er noget beklagelig fra et taktisk standpunkt, men som ikke lader sig ændre, medfører, at en diskussion mellem Brøndal og mig var saa nogenlunde umulig, mens han levede, og at det er i nogen grad pinligt at være nødt til at tage Brøndals anskuelser op til kritik efter hans død; dette er jeg dog beredt til at gøre, paa rent saglig basis og bliver vel ogsaa, allerede efter Deres meddelelse sidst, nødt til uforbeholdent at gøre det paa næste møde. Men hvis det for fremtiden er muligt, vilde jeg bede Dem om i sagens interesse, og for at undgaa episoder, som trods alt godt endnu kan tænkes at opstaa i denne kreds, saa vidt muligt fremtidig at undgaa, at det netop er Brøndal contra mig, det hele skal dreje sig om; der findes jo ogsaa andre stjerner paa himlen.

Dette skulde jeg have ladet være usagt, hvis ikke Deres brev gjorde det endnu mere nærliggende for mig at sige det. At der ikke i mine ord er den ringeste smule uvilje mod Dem eller mod Deres optræden, beder jeg Dem være fuldt overbevist om.

I stor hast, og med de venligste hilsener«

LH til PD af 3.12.1945, afskrift efter kopi i Hjeltslevs arkiv

Dette brev og den afsluttende diskussion i Lingvistikredsen d. 13.12. har åbenbart givet PD et klart valg. Det lader sig ikke gøre at forene Brøndal og Hjeltslev sådan som det vel egentlig var tanken i EDG-indledningen, der er tale om et enten-eller og der er ingen hjælp at hente hos mesteren til at fortolke teorien.⁸⁾ Så er det da, at PD kaster sig ud på det dybe vand og d. 14.2. præsenterer et arbejde i Lingvistikredsen om Numerus i dansk. Dette arbejde er et forsøg på at omsætte glossematikens teori til sprogbeskrivelse på et afgrænset område af dansk, altså et forsøg på linje med Holts, men hvor anderledes spænder det ikke af!

Hjeltslevs brev til PD af 14.2.1946

Igen er vi ikke ganske i stand til at dokumentere hvad Diderichsen egentlig sagde den aften i Lingvistikredsen, den artikel som er optrykt i HS er omarbejdet efter Hjeltslevs kommentarer; navnlig er selve afgrænsningen ændret således at genus også inddrages i undersøgelsen (brev af 18.2. fra LH til PD giver stødet hertil).

Så meget må dog stå fast, at Diderichsen forsøgte at anvende glossematikken efter de bedste opskrifter og med Holts fiasko i frisk erindring. Og med denne situationsbeskrivelse er vi da klar til citatet:

Efter 1½ sides tætskrevne kommentarer af rent teknisk-saglig art hedder det i LHs brev til PD af 14.2.1946:

Og hermed tak for dette interessante bidrag. Jeg tør jo nok sige at jeg ikke er forvænt med anvendelser af disse dele af min teori. De fremhævede med fuld ret i slutningen af Deres foredrag, at dette er den første anvendelse der ikke er foretaget af mig selv, i hvert fald bortset fra Holts lystige badutspring, som er og maa forblive en historie for sig. Og jeg nægter ikke, at jeg havde været sangvinsk nok til at vente mig noget andet, specielt af Lingvistikredsen. Mit foredrag om grammatiske systemers almindelige bygning blev holdt i 1933, og jeg skal saamænd ikke opholde mig ved de intriger der dengang hindrede dets offentliggørelse i Lingvistikredsens publikationer, og som medførte, at der ikke kunde tænkes paa offentliggørelse af det i disse (og andensteds har det ikke sin plads), førend Lingvistikredsens bestyrelse i 1942 var rekonstrueret; og det var saa sent, at jeg

har vendt og drejet det manuskript uden at kunne beslutte mig til om det skulde offentliggøres i sin oprindelige form eller modificeres; nu skal det jo komme i Travaux IV. Det er klart nok, at hvis det var blevet offentliggjort dengang, havde der været langt bedre betingelser for et fornuftigt samarbejde. Men alligevel: i 1935 blev det i hovedtræk fremstillet i Cas I, og i hvert fald efter kongresmeddelelsen 'Essai d'une théorie des morphèmes' (der vist kom i 38) skulde der være grundlag nok for at andre kunde arbejde med, uden at jeg behøver at trække hele læsset. Netop denne del af teorien synes mig meget godt at kunne forenes med de traditionelle semantiske interesser paa bøjningssystemets omraade, og jeg havde derfor ogsaa i min naivitet troet, at noget flere vilde tage den bold op; noget andet er det strax med kenematikken, som støder an mod folks helligste tro paa lyden som det eneste saliggørende.

Nu maa De tilgive, at pennen eller rettere skrivemaskinen løber af med mig med disse mere personlige betragtninger. Men jeg har lyst til at De skal forstaa, at Deres foredrag for mig personlig var noget af et vendepunkt. Jeg kan godt sige, at jeg havde aldrig troet det vilde ske! Der er jo dog gaaet et saare rummeligt spand af tid, uden at nogen kat har brudt sig om det, og jeg har forlængst vænnet mig til, at naar folk diskuterer disse problemer, er der ingen der husker paa at dær ogsaa er noget, som er overvejelse værd, eller som man maa tage stilling til, for eller imod. Dærfor er jeg ogsaa selv forlængst holdt op med at bringe disse teorier paa bane under diskussionerne; i de første aar gjorde jeg det, baade paa plenarmøderne og i det grammatiske udvalg, hvor vi dengang holdt møde omtrent hver uge, men jeg opnaaede i diskussionerne aldrig andet end en afvisning, ikke en gendrivelse, hvilket dog vilde have haft den største værdi for mig, lige saa meget, og maaske mere, end en tilslutning.

I alt dette er De saa uskyldig som et hvidt faar, hvis De vil undskylde denne sammenligning. Jeg fortæller det blot, for at De skal forstaa, at min tak for Deres bidrag iaften er dybt begrundet. Jeg kan maaske sluttelig bedst udtrykke det saaledes, at jeg har faaet et lille nyt haab om, at Lingvistkredsen alligevel kan blive til det, som jeg siden 1931 har tilsigtet, og som den efter min opfattelse aldrig endnu er blevet: et arbejdsfællesskab, en arbejdsammenslutning, hvor man sammen kritisk gennemprøver hinandens teser, og ikke bare en moderne variation af de gamle diskussionsklubber.

Deres hengivne
Louis Hjelmslev
(underskrift)

Over for sådan et brev føler historikeren sig som om han ser fortiden i øjnene, historikeren erindrer læseren om at Hjeltslev på dette tidspunkt netop ikke var den moderne lingvistik's gigant. Det dybt personlige i brevet og dets demokratiske vision er der ingen som helst grund til at tvivle på, men det som gør nok så stort et indtryk er den lingvistiske ensomhed, der her tales ud fra. Udefra set var Hjeltslev kredsens ubestridte centrum, indefra har kredsen taget sig ud som en samling uforstående fremmede. Trods alt havde Hjeltslev allerede offentliggjort hvad der nu regnes for hans hovedværker på dette tidspunkt, det der rester er anerkendelsen, akcepten, dannelsen af en egentlig skole omkring teorien. Det er til gengæld hele forskellen på at være en agtværdig professor med interessante arbejder bag sig og så at være københavnerskolens primas.

Det »uskyldige hvide faar« som tiltales så tiltalende i brevet var jo kun i den forstand uskyldig, at han måtte siges at falde ind under tåbeparagraffen: Han havde om nogen tilhørt den gruppe af yngre lingvister som Brøndal havde forhekset.

Måske var han endda den vigtigste: Som universitetsadjunkt var PD utvivlsomt på vej mod en fast tilknytning til universitetet, som formand for Selskab for nordisk filologi havde han allerede betydet, at den moderne lingvistiske debat blev ført med de nordiske filologer som yderst interesserede deltagere og tilhørere: Adskillige af de vigtigste møder var blevet arrangeret som fællesmøder mellem selskabet og kredsen. Endelig var PD som person en fabelagtig arbejdskraft og en skarpsindig sætningsanalytiker med et upåklageligt generalieblad som filolog. Han var nok værd at erobre.

Og erobret blev han. Brevet bjergtog ham fuldstændig og han satte sig straks ned for at svare Hjeltslev med et længere brev som han så fik et yderst positivt svar på allerede d. 18.2.1946. Og fra da af vil vi regne Diderichsen som glossematiker.

Det fremgår af det ovenfor stående at Diderichsen ikke var blevet glossematiker ved en simpel tilfældighed. Han havde, svarende til dybe motiver i hans psyk, længst muligt søgt at fastholde sin forbindelse med den grammatiske tradition og med den nationale grammatiks krav. Men de interne vanskeligheder ved at praktisere traditionens rodede og delvis uklare kategorier med de moderne sprog som genstandsområde (og Diderichsen bevægede sig gerne ud til engelsk, tysk og svensk, men dansk var for ham både hoved- og hjertesagen), en opgave hvis løsning hans karriere havde nødvendiggjort pressede ham efter Brøndals død ud i eksperimentet. Da så eksperimentet lykkedes og vakte Hjeltslevs udelte glæde var yderligere en subjektiv faktor på plads. Det er nemlig påfaldende i hvor høj grad Diderichsen havde et behov for at beundre den person, hvis saglige påvirkningskraft han var mere eller mindre underlagt: Iver Kjær er i besiddelse af et særtryk af en tidlig Diderichsen-artikel, dediceret til Vilh. Andersen, *philologo*

regio. Diderichsens forhold til Brøndal var på samme måde et følelsesmæssigt intenst forhold præget af taknemmelighed over for læreren og vennen.⁹⁾ Med andre ord: Det synes at have været en livsnødvendighed for Diderichsen at blive og så følelsesmæssigt besvaret af den mand hvis teori han skulle tilegne sig.

Resten af historien er der ikke plads til at gennemgå her med samme detaljeringsgrad som optakten til den glossematiske omvendelse. Diderichsen viste sig i det følgende at blive en besværlig elev, den besværligste.

På den ene side kunne ingen have ham mistænkt for ikke at gøre noget ved det. Diderichsen er muligvis ikke den eneste der har skrevet 80 sider kommentarer til OSG, men han er da mig bekendt den eneste som nogensinde har sendt disse kommentarer til mesteren selv og forventet svar på dem. Her skal man igen være klar over, at Hjeltslev i 1946 egentlig ikke ønskede en medarbejder af samme slags som Uldall, Uldall havde i tredivernes midte været medopfinder af glossematikken. Men nu var glossematikken jo opfundet, nu gjaldt det udbredelsen, anvendelsen, de mange ny indsigter som lå og ventede i alverdens sprog.

Over for et sådant motiv må Diderichsens evindelige spørgen til grundlagsproblemer, uklarheder og empiriske falsifikationsmuligheder have været ekstremt irriterende. Det var heller ikke det der var blevet lagt op til i februar-brevvekslingen.

Udviklingen i forholdet mellem Hjeltslev og Diderichsen er ujævn og slingrende, Diderichsen pendler mellem loyal medarbejderen og forsøg på at fremstille det der for Hjeltslev måtte tage sig ud som manglende evne til at forstå, eventuelt modificere, teoriens mindre væsentlige dele i lyset af empiriske vanskeligheder, som egentlige falsifikationer. I hele 1949 redigerer Diderichsen f.eks. Hjeltslev-festskriftet 'Recherches Structurales' sammen med Eli Fischer-Jørgensen for så i løbet af de glossematiske kollokvier at få Hjeltslevs egne ord for at hans eget bidrag, den ovenfor omtalte artikel om »Morpheme Categories in Modern Danish«, var fuldt af misforståelser.

Således endte Diderichsen om ved 1952 alligevel i Holts rolle. Havde det alt sammen blot været lystige badutspring?

På dette tidspunkt var Hjeltslev det han står for eftertiden som, glossematikens *pater familias*, den ubestridte leder af en københavner-skole i stærk vækst, en skole der netop var gået sejrrig ud af kampen med de ældre sprogfolk repræsenteret af L.L. Hammerich, hvem Diderichsen på Hjeltslevs vegne angreb, fordi det som bekendt er det bedste forsvar. Det var endda en af hans gamle venner.

Der kunne således ikke være tale om, at Diderichsen i sin mismodighed tilsluttede sig modstanderne, han havde været Hjeltslevs bannerfører, han havde indtaget en central plads i diskussionerne i det glossematiske udvalg. Og så måtte han alligevel erkende at de ti års læretid havde været spildt. Den endelige løsning af sprogvidenskabens krise var glippet, det var ikke til at få bundet sprogteori og

sprogbeskrivelse uløseligt sammen med én stor glossematisk sløjfe.

Diderichsen synes på dette tidspunkt at være nået frem; han var nået frem til desillusionen i forhold til teorier men han var også nået frem til en livsstilling, han var blevet professor. De næste år, årene fra 1952 til 1960 var præget af undervisningsbyrden og af at Diderichsen engagerede sig i alkens administrativt arbejde og i Nordisk Sommeruniversitet. Derefter åbnede Diderichsen en ny front med sine videnskabshistoriske studier koncentreret om Rasmus Rasks værker og deres danske forudsætninger. Endelig sluttede han med prosahistorien sin tilbagevendende til ungdommens program.

Vi har fulgt en hovedperson i dansk sprogvidenskab fra hans første entusiasme og til hans desillusion. Når jeg ikke har brugt så mange ord på at beskrive desillusionen, er det også fordi den kan forudsættes bekendt i disse år. Men desillusion som følger efter en så stærk entusiasme, kan være en visdommens skeptiske overlegenhed eller en defaitistisk opgiven. Diderichsens altid stærke idealisme reddede ham fra den sidste holdning og placerede ham nærmest den første. Den samme idealisme gjorde det imidlertid umuligt for ham at affinde sig med den nu så fashionable relativisme, hver teori sin sandhed, da teorien alligevel selv specificerer den verden hvori begreberne sandhed og data giver mening. Jeg tror aldrig han kom i balance, han var altid på vej, hans desillusion bestod i, at han endelig havde mistet håbet om nogen sinde at finde det han stadig søgte.

Dialog om en mulig konklusion

Tekstens læser: Da jeg begyndte på at læse den her artikel ventede jeg mig ikke videre meget. Men du lovede mig i begyndelsen af artiklen at du ville svare på et meget generelt spørgsmål: Du sagde noget om at Diderichsen måske havde modbevist glossematikken. Kunne man få et svar nu så. Du antydede ligefrem, at Bjerrum bare ikke kunne se det.

Jeg: Det sagde jeg ikke, jeg slog bare ned på et særlig mystisk punkt i Bjerrums nekrolog. Jeg er i øvrigt godt klar over at jeg ikke har holdt hvad jeg lovede.

Læseren: Det har vel sine grunde. En af dem kunne måske være, at du blev så fascineret af Diderichsen som person, som forskertype, som karriere, at du helt glemte det mere generelle synspunkt du i begyndelsen anlagde på ham. I den optik var han jo kuns et eksempel.

Jeg: Javist, du har ret, men hvem siger at jeg ikke her kan give dig nogle svar på de spørgsmål du som tekstens bogholder er brændt inde med.

Læseren: Sig frem!

Jeg: Hvis vi indledningsvis holder fast i, at en teori der fremsættes forholder sig til den praktiske og teoretiske forskning som *et løfte*, et løfte om snarlig forklaring

af allerede kendte facts og snarlig opdagelse af ukendte generaliseringer, så er det også klart at en teori kan overleve indtil den ikke længere virker som sådan et løfte for nogen. Det var det jeg mente med at teorien slet ikke kan modbevises; den kan forlades som ufrugtbar men den kan ikke modbevises. Nu er det videre klart at domme om frugtbarhed og goldhed er udpræget socialpsykologiske fænomener. Dermed være ikke sagt at de *kun* er socialpsykologiske, men en frugtbar teori må begejstre nogen og hvis den begejstrer mange finder der en skoledannelse sted. En sådan skoledannelse af begejstrede elever omkring mesteren drives af den særlige entusiasme hvor man kaster alt ind i arbejdet med at sætte sig ind i teoriens mindste teknikaliteter, fordi man både føler og mener at denne teori og kun denne teori fremtræder som så lovende, at den går i blodet. Man bliver glossematikker med hud og hår.

Blandt datidens deltagere er der en særlig interessant figur, nl. Gunnar Bech, som karakteristisk nok *ikke* bidrog til »Recherches Structurales«. Han, og næsten kun han af de yngre, indtog bevidst tilskuerens, skeptikerens rolle i det glossematiske kompagni. Havde det bestået af bare skeptikere kunne man ikke med nogensomhelst ret have talt om en Københavnerskole i lingvistikken. Men det kan man og det gør man.

Jeg har lokaliseret skoledannelsens start til februar 1946. Bemærk at teorien på dette tidspunkt var fuldt udarbejdet, det er ikke teoriens start, der er tale om, men skolens. Jeg har videre peget på, at Diderichsen havde det sind der gør en begejstret tilslutning mulig, ja naturlig.

Læseren: Ja du både starter og slutter med Diderichsen, med hans psyke, men en videnskabelig skoledannelse kan ikke forklares alene ved medlemmernes psyke!

Jeg: Nej ikke alene, men Diderichsens psyke er en efter min mening vigtig brik i puslespillet. En anden brik er Hjelmslevs offentliggørelse af OSG i 1943. Den offentliggørelse er lige så vigtig for forståelsen af at der overhovedet kom en skoledannelse i stand som den manglende offentliggørelse af selve teorien er for forklaring af hvorfor skoledannelsen ikke fortsatte længere end den gjorde. OSG var den tekst der kunne samle tilhørerne omkring sprogteoriens grundlæggelse, men videreførelsen kom aldrig. I løbet af det glossematiske udvalgs møder i 1950, 51 og 52 blev der endda rejst så mange og så vægtige indvendinger mod den hidtidige teori at en revideret teori ville have været en nødvendighed for at bringe skolens arbejde, det eneste der kan holde sammen på en skole, fremad. Nu kom denne reviderede teori aldrig. Det kan så forklares ved at lægge en række brikker på plads i en Hjelmslev-mosaik.

En af disse brikker hedder Hjelmslevs sygdom. En anden hedder Hjelmslevs karriere; Hjelmslev nærmede sig i disse år det stadium i en professorkarriere, hvor administration, internationalt samarbejde og undervisning tilsammen opta-

ger så meget af tiden, at forskningen mere eller mindre går i stå. Og det internationale samarbejde tog i disse første efterkrigsår et voldsomt opsving. Dertil skal så selvfølgelig lægges den snæverhed selve paradigmet glossematik har som medfødt skavank. Før eller siden måtte substans-problemerne, variations-problematikken og semantikens åbning mod samfundsvidenskaberne gøre det af med den autonome sprogteori. Efterkrigstiden var nærmest for, men tiden gik og dens retning var en anden. Strukturalismens tre store glansperioder har begge været præget af en stærkt indadvendt 'tidsånd' noget som har fået Sebastiano Timpanaro til at tale om strukturalisme som en særlig raffineret form for abstrakt idealisme. (Timpanaro 1980).

Det er for mig vigtigt at holde de forskellige typer af forklaringer klart analytisk adskilt men der er til gengæld ikke tvivl i min sjæl om at de i realiteten understøttede hinanden. Mit svar på dit spørgsmål, som vel egentlig oprindelig var mit, er altså: Diderichsen modbeviste ikke glossematikken, fordi sådanne teorier slet ikke lader sig modbevise, dertil er deres negative heuristik alt for beskyttende, men Diderichsen blev et offer for glossematikens langsigtede ufrugtbarhed. Han – den altid flittige elev – arbejdede som ingen anden med at frugtbar gøre teorien i beskrivelser og som en af de første måtte han melde pas: Det lod sig ikke gøre. Og lod *det* sig ikke gøre, så lod begejstringen sig heller ikke opretholde. Derfor desillusionen.

Noter

1. »The notion that scientific theories are underdetermined by the data derives from a line of argument promoted by Duhem, Poincaré, Einstein and Quine. (...) In a nutshell, the thesis says that any theory can be maintained in face of any evidence, provided that we make sufficiently radical adjustments elsewhere in our beliefs.« Knorr-Cetina og Mulkay 1983, s. 3
 2. Lakatos 1970, s. 133 f.
 3. »It should (...) be noticed that the *order* of elements is not and probably cannot be accounted for within the model based on dependence.« Ege 1965, s. 38
 4. »Der var dengang ikke mange muligheder ved universitetet indenfor faget dansk. Foruden professoratet (som havde området nordiske sprog under sig) var der kun en usseltlønnet stilling som undervisningsassistent i nydansk grammatik. Denne stilling blev ledig i 1937 og den fik Paul Diderichsen. Han gjorde sig i løbet af de følgende år så uundværlig at universitetet sikrede sig ham ved at udnævne ham til universitetsadjunkt (1943) og senere, i 1949, fik oprettet et ekstraordinært professorat i dansk sprog for ham, det første professorat i dansk sprog i Danmark.« Aage Hansen 1965, s. 96
- Det var Aage Hansen der havde haft stillingen som undervisningsassistent. Der ligger nok en antydning af en psykologisk karakteristik i ordene: »han gjorde sig ... så uundværlig at ...«.
5. Paul Diderichsens karriere kan nemmest følges ved hjælp af Projekt Danskfagets Universitets-histories materialesamling, sektion AA.

6. Ifølge årbogen er udnævnelsen først sket med virkning fra 1950 men der synes her at være tale om den formelle udnævnelses traditionelle forsinkelse. PD fik vist nok løn som professor allerede da han gik af fra adjunkturet 1. april 1949. Muligvis har han måttet undvære regulær løn i en måned eller to, men professoratet var besluttet og han bliver gratuleret med det allerede i maj 1949.
7. Referatet af mødet d. 1.5.1947 tyder på, at Holt *har* skiftet mening i bogen i forhold til foredraget for PD siger her:
 »Holt og jeg har et gammelt Mellemværende i de danske Konjunktioner, pudsigt nok paa et helt andet Grundlag end han vælger nu. Hvadenten jeg har Andel i dette Skifte eller ej, kan det kun glæde mig; jeg haaber, at Diskussionen i Dag maaske kan give Anledning til, at næste Udgave bliver opstillet paa et helt nyt og 3. Grundlag.« Hvad der for PD her er topmålet hån kan man forestille sig vendt til sand ros: En forsker der ikke er stivnet. Den slags viser da vist PDs absolutisme, han var katolsk i troen på én og kun én sandhed.
8. Det er interessant, at PD har annonceret et foredrag om 'Numerus i dansk' allerede samtidig med at han afleverer sine kommentarer til Holts foredrag, d. 6. december 1945. Det foredrag har givetvis set anderledes ud end det PD så holdt d. 14.2.1946.
9. Man læse den patetiske »tilegnelse« i artiklen »Humanistisk Videnskab« fra 1947. Som Bjerrum har gjort opmærksom på er optrykket i Gyldendals Julebog forsynet med forkert årstal.
 Denne artikel er en forstudie til et større arbejde om Diderichsen og glossematikken. I løbet af forarbejderne har jeg bragt mig i taknemmelighedsgæld til Jørgen Rischel, Henning Spang-Hanssen, Børge Diderichsen, Harald Steensig, fru Vibeke Hjelmlev og sidst men ikke mindst Eli Fischer-Jørgensen. Alle har de hjulpet mig, alle bør de frikendes for ethvert medansvar for artiklen. Her er det kun mig der er skyldig.

Litteratur

- Aarsberetning for 1933, Selskab for Nordisk Filologi.
- Behrendt, Poul. 1984. *Bissen og dullen*, Gyldendal, Kbh.
- Bjerrum, Anders. 1965. Paul Diderichsen. i: *Festskrift* udgivet af Københavns Universitet i anledning af Universitetets Årsfest, November 1965, s. 126-136.
- Brøndal, Viggo. 1930. Le système de la grammaire. i: *A Grammatical Miscellany offered to Otto Jespersen on his Seventieth Birthday*, Kbh., s. 291-97.
- Brøndal, Viggo. 1932. *Morfologi og Syntax*. Gad, Kbh.
- Brøndal, Viggo. 1935. Hvad betyder Setre-Kammens MAunA? *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, Kbh., s. 77-88.
- Bulletin de Cercle linguistique de Copenhagen* 1941-1965, i kommission hos Akademisk Forlag, Kbh. 1970.
- Diderichsen, Paul. 1935. Prolegomena til en metodisk dansk Syntax, optrykt i *Helhed og Struktur* (HS), Gad, Kbh. 1966 s. 21-24.
- Diderichsen, Paul. 1943. Kampen om Sproget, *Gads danske Magasin*, Kbh., s. 502-520.
- Diderichsen, Paul. 1946. La catégorie morphématique du nombre dans le substantif danois, i: *HS*, s. 64-79.
- Diderichsen, Paul. 1946. Maal og Midler i nutidens nordiske filologi, i: *HS*, s. 80-93.
- Diderichsen, Paul. 1946. *Elementær dansk Grammatik*, Gyldendal, Kbh.
- Diderichsen, Paul. 1949. Morpheme Categories in Modern Danish, i: *HS*, s. 148-168.
- Ege, Niels. 1965. Introduction to Glossematics. i *Studies in Descriptive and Applied Linguistics*, Bulletin of the Summer Institute in Linguistics vol. III, International Christian University, Tokyo, Japan, s. 17-41.

- Hansen, Aage. 1965. Paul Diderichsen. *Oversigt over Videnskabernes Selskabs Virksomhed Juni 1964-Maj 1965*. Kbh., s. 94-103.
- Henriksen, Aage. 1965. Det guddommelige barn, 1955, i: *Det guddommelige barn og andre essays*, Gyldendal, Kbh., s. 55-65.
- Henriksen, Aage. 1984. *De ubændige*. Gyldendal, Kbh.
- Hjelmslev, Louis. 1928. *Principes de grammaire générale*. KDVS Hist.-filol. Medd. XVI, 1.
- Hjelmslev, Louis. 1935. Den sprogvidenskabelige tydning af Setre-kammens mauna, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, Kbh., s. 275-80.
- Hjelmslev, Louis. 1938. Essai d'une Théorie des morphèmes, i *Actes du IVe Congrès international de linguistes 1936*, Kbh., s. 140-151. Optrykt i *Essais I*, s. 152-164.
- Hjelmslev, Louis. 1943. *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. Kbh.
- Hjelmslev, Louis. 1973. Structure générale des corrélations linguistiques, 1933, i: *Essais linguistiques II*, Kbh., s. 57-98.
- Jacobsen, Lis. 1935. Runekammen fra Setre, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, Kbh., s. 58-76.
- Knorr-Cetina, Karin D. og Mulkay, Michael. 1983. Introduction: Emerging Principles in Social Studies of Science, i: Knorr-Cetina og Mulkay (eds.): *Science Observed*, Sage, London, s. 1-17.
- Lakatos, Imre. 1970. Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes, i: Lakatos og Musgrave (eds.): *Criticism and the Growth of Knowledge*, CUP, London, s. 91-196.
- Lingvistkredsen i København. 1951. *Rapport sur l'activité 1931-51*, Nordisk Sprog- og Kulturforlag, Kbh.
- Projekt Danskfagets Universitetshistorie. 1983. *Materialesamling*, Nordisk Instituts Bibliotek, Kbh.
- Recherches Structurales* 1949, Interventions dans le débat glossématique. Publiées à l'occasion du cinquantenaire de M. Louis Hjelmslev. *TCLP* Vol. V, Nordisk Sprog- og Kulturforlag, Kbh. 1949.
- Timpanaro, Sebastiano. 1935. Structuralism and its successors. i: *On Materialism*, Verso, London, s. 135-219.